

Facit: Red mrtvaške glave iznimno je vrijedan doprinos historiografiji Drugoga svjetskog rata. Valja se nadati ne samo da će knjiga doživjeti prijevod na neki svjetski jezik nego i poslužiti kao inspiracija mlađoj generaciji povjesničara iz regije da rasvijetle lokalno poglavlje povijesti SS-a na sličan način.

Gaj Trifković

Miroslav Ujdurović, *Izabrani članci o narodnooslobodilačkom ratu na Biokovsko-neretvanskom području* (Gradac: Općina Gradac, 2021), 308 str.

Dr. sc. Miroslav Ujdurović (1934.) poznat je kao istraživač različitih tema iz Drugoga svjetskog rata u Dalmaciji, pri čemu je naglasak njegovih istraživanja bio na srednjodalmatinskom, odnosno biokovsko-neretvanskom području. To je bila i tema njegove doktorske disertacije koju je obranio 1979. na Filozofskom fakultetu u Zadru. Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu je 1983. disertaciju u nešto izmijenjenom obliku objavio kao monografiju pod naslovom *Biokovsko-neretvansko područje u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji* (386 str.).

U ovoj knjizi Ujdurović je objedinio članke koji su prethodno objavljeni u različitim časopisima, zbornicima radova i drugim izdanjima. Znatnim dijelom riječ je o člancima objavljenim u različitim izdanjima bivšega Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu, kao i u časopisima *Mornarički glasnik, Vojnoistorijski glasnik* i *Zadarska revija*.

U prvom dijelu knjige, pod naslovom „Biokovo i Neretva 1941. – 1945.”, nalazi se osam priloga koji se bave različitim aspektima Narodnooslobodilačke borbe na biokovsko-neretvanskom području. Prvi prilog, „Biokovsko-neretvansko područje 1941.” (str. 11–29), opisuje stanje na tom području nakon sloma Kraljevine Jugoslavije i proglašenja Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Opisan je tamošnji ustroj vlasti NDH, organizacija ustaškoga pokreta, kao i represivne mjere i nasilje koje su nove vlasti počinile na tom području. Opisana je i prisutnost talijanske vojske te početak djelovanja Komunističke partije na organiziranju partizanskih jedinica na tom području.

Slijedi kraći prilog „(Općina) Ploče” (str. 30–33), u kojem su sažeto prikazani najvažniji događaji na području Ploča tijekom ratne 1941. godine.

U prilogu pod naslovom „Početak oružane borbe na Biokovu i prva partizanska akcija na moru u NOB” (str. 34–47) opisani su događaji u Gradcu u siječnju 1942., kad su komunisti preuzeli vlast u tome mjestu, odnosno opkolili mjesnu oružničku postaju pokušavajući osloboditi svoje pristase koje su oružnici uhitili. Tada su ustanici zarobili i motorni jedrenjak „Merkur” koji je uplovio u Gradac te su dio hrane s toga broda podijelili narodu, a dio zadržali za svoje potrebe. Ipak, ustanici nisu uspjeli osloboditi svoje drugove iz oružničke postaje te su se nakon nekoliko dana povukli iz Gradca.

Slijedi prilog „Rasplamsavanje narodnog ustanka na biokovsko-neretvanskom području u prvoj polovini 1942.” (str. 48–58). U njemu je opisano osnivanje Prve biokovske partizanske čete (Prve južnodalmatinske partizanske čete) u ožujku 1942., kao i drugih partizanskih četa i grupa na biokovsko-neretvanskom području. Prikazano je djelovanje tih partizanskih jedinica, njihove akcije i borbe koje su vodile sa snagama NDH i talijanskom vojskom do sredine 1942. godine.

U prilogu „Biokovski bataljon ‘Jozo Jurčević’” (str. 59–84) obrađeno je osnivanje toga partizanskog bataljona u lipnju 1942. godine. Bataljon je formiran od Biokovske i Neretvanske partizanske čete te partizana s područja Imotskoga i Pelješca. Neposredno nakon osnivanja bataljon je zauzeo Vrgorac, a kasnije je izvodio različite akcije. Bataljon je rasformiran početkom rujna 1942., kad je dio njegovih pripadnika ušao u sastav Prve proleterske brigade i Prve dalmatinske brigade, a preostali su nastavili djelovati u sastavu Trećega partizanskog odreda Dalmacije.

U prilogu „Vojna situacija na biokovsko-neretvanskom području sredinom 1943. godine” (str. 85–97) autor prikazuje raspored sukobljenih strana, odnosno talijanske vojske i snaga NDH s jedne i partizanskih snaga, Biokovskoga partizanskog odreda, s druge strane na navedenom području neposredno prije kapitulacije Kraljevine Italije. Opisuje borbe koje su vođene u ljeto 1943., odnosno talijansku operaciju „Biokovo-Mosor”, u kojoj su sudjelovale i snage NDH i njemačke snage.

U prilogu „Četvrta dalmatinska (biokovska) brigada” (str. 98–110) autor opisuje osnivanje te brigade početkom siječnja 1943. godine. Ona je ušla u sastav IX. dalmatinske divizije te je nedugo potom sudjelovala u borbama tijekom osovinske operacije „Weiss”. Tijekom tih teških borbi nastupilo je osipanje u redovima 4. brigade, znatan dio njezinih pripadnika napustio je jedinicu s namjerom da se vrati u Dalmaciju. Zbog općenito slaboga stanja IX. divizije i njezinih brigada, pa tako i 4. brigade, divizija je raspuštena sredinom travnja 1943., a ljudstvo iskorišteno za formiranje drugih partizanskih jedinica.

Slijedi kraći prilog „Okolnosti nastanka dalmatinskog zbjega krajem 1943. i početkom 1944. godine” (str. 111–113). U njemu je opisano kako je nakon operacija njemačke vojske čiji je cilj bio osigurati jadransku obalu, koja je nakon talijanske kapitulacije došla pod nadzor partizana, došlo do povlačenja dijela stanovništva iz različitih dijelova Dalmacije. Te će izbjeglice konačno, preko otoka Visa, biti upućene u južnu Italiju, a zatim u Egipat.

U drugom dijelu knjige, pod naslovom „Aktivnost biokovskih partizana na moru i formiranje ratne mornarice”, nalazi se pet priloga. U prvom, „Akcije biokovskih partizana u Hvarskom kanalu krajem 1942. i početkom 1943. godine” (str. 117–125), opisano je kako su pripadnici Biokovskoga partizanskog bataljona „Vid Mihaljević” u tom razdoblju uspjeli zarobiti nekoliko motornih jedrenjaka koji su prevozili hranu. Pritom autor ističe da zasluga za zarobljavanje tih brodova pripada spomenutom bataljonu, a ne nedugo prije formiranoj postaji partizanske ratne mornarice koja je imala sjedište u Podgori.

U prilogu „Početak organiziranja Jugoslavenske ratne mornarice” (str. 126–143) autor je razmatrao određena pitanja u vezi s osnivanjem Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Glavni naglasak u ovoj raspravi jest na tome da je u

začetku razvoja partizanske mornarice, dakle krajem 1942. i početkom 1943., važniju ulogu u tome imao Biokovski partizanski bataljon „Vid Mihaljević”, odnosno 4. dalmatinska brigada, a ne Sekcija za Ratnu mornaricu pri Štabu IV. operativne zone Hrvatske, koji je bio nadležan za partizanske jedinice u Dalmaciji.

U prilogu „Baza Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Italiji” (str. 144–150) opisano je kako je nakon kapitulacije Kraljevine Italije krajem 1943. u mjestu Monopoli kraj Barija osnovana baza jugoslavenske partizanske mornarice i koja je bila njezina uloga. Slijedi prilog koji se bavi istom temom, pod naslovom „Baza Mornarice narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Italiji” (str. 151–165). Tu je opširno opisan ustroj te baze, odnosno kako je ona djelovala. Usto je opisano kako je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije uspostavljala nadzor nad nekadašnjom trgovačkom flotom Kraljevine Jugoslavije, odnosno kako su brodovi koji su priznavali jugoslavensku kraljevsku vladu u izbjeglištvu prelazili na stranu Narodnooslobodilačkoga pokreta.

U prilogu „Formiranje i rad Hidrografskog instituta Jugoslavenske ratne mornarice 1944. godine” (str. 166–176) opisano je kako je tijekom 1944. u sklopu Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije formiran Hidrografski institut.

U trećem dijelu knjige, pod naslovom „Narodnooslobodilački odbori Dalmacije”, nalazi se šest priloga. U prvom, „Odbori Narodne pomoći u južnoj Dalmaciji, na biokovsko-neretvanskom i srednjodalmatinskom otočkom području” (str. 179–188), prikazano je kako je u sklopu Narodnooslobodilačkoga pokreta djelovala Narodna pomoć. Ona se razvila iz takozvane Crvene pomoći, koja je za vrijeme Kraljevine Jugoslavije služila za prikupljanje pomoći zatvorenim komunistima i njihovim obiteljima. Narodna pomoć prikupljala je financijska i druga sredstva, primjerice hranu i odjeću, za potrebe Narodnooslobodilačkoga pokreta. Krajem 1942. Narodna pomoć uklopljena je u sastav Narodnooslobodilačkoga fonda, koji je postojao pri narodnooslobodilačkim odborima. Slijedi pet priloga koji se bave narodnooslobodilačkim odborima kao tijelima novih narodnih vlasti u određenim dijelovima Dalmacije. Autor je tih pet priloga izvorno objavio u zbornicima radova koje je 1980-ih izdao Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije. Svaki od tih zbornika bio je posvećen određenom dijelu Dalmacije u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Dakle, riječ je o priložima o narodnooslobodilačkim odborima na biokovsko-neretvanskom području i srednjodalmatinskom otočju (str. 189–207), na trogirskom području (str. 208–224), na otoku Hvaru (str. 225–235), na otoku Korčuli (str. 236–247) i na dubrovačkom području (str. 248–263).

U četvrtom i posljednjem dijelu knjige, pod naslovom „Dokumenti ustaških vlasti Biokova i Neretve” (str. 265–308), autor je, uz vlastite bilješke, objavio, u prijepisu ili preslikama, veći broj različitih dokumenata vlasti NDH. Ti dokumenti dodatno objašnjavaju određene događaje iz početnoga razdoblja rata na biokovsko-neretvanskom području.

Ovom je knjigom dr. Ujdurović svoje članke, od kojih se većina temelji na opširnim arhivskim istraživanjima, objedinio na jednome mjestu. Oni se ovdje skladno uklapaju u prethodno navedene tematske cjeline. Ipak, objavljeni članci doneseni su u preslikama izvornih izdanja, a mislim da je šteta što nisu prepisani i što, primjerice,

knjiga nije opremljena kazalima. Bez obzira na to, ova knjiga omogućava lakši uvid u znanstveno-istraživački rad dr. Ujdurovića i bit će korisna za daljnje proučavanje različitih aspekata Drugoga svjetskog rata u Dalmaciji.

Nikica Barić

Milivoj Magdić, *U vučjoj jami. Hrvatska politika od Supila do Tita*, ur. Stipe Kljaić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2021), 174 str.

Odmah treba istaknuti da životopis Milivoja Magdića pruža sjajan uvid u hrvatske političke lomove XX. stoljeća. Magdić je svoj politički put započeo kao pristaša Zemljoradničke stranke. Riječ je o stranci koja je pristajala uz jugoslavensku ideju, pa je socijalno pitanje seljaštva nastojala riješiti u okviru Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Jugoslavenska orijentacija i suočavanje sa socijalnim pitanjem Magdića je odvelo komunistima. No i tu se razočarao, pa je snažno prihvatio ideju samostalne hrvatske države, a ratne okolnosti dovele su ga među službenike Nezavisne Države Hrvatske. Nakon njezina poraza emigrirao je u Italiju, iz koje je izručen jugoslavenskim vlastima. Osuđen je na smrt i pogubljen. Magdićevi idejni i politički lomovi daju uvid u složeni idejni i politički život prve polovine XX. stoljeća i borbu dviju totalitarnih ideologija i poredaka.

Političke ideje Milivoja Magdića hrvatska javnost može upoznati zahvaljujući trudu Stipe Kljaića. On je priredio Magdićeve spise i napisao informativnu uvodnu studiju. Navodi da ih je priredio zahvaljujući radu u Arhivu Papinskoga hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu. Treba istaknuti da je Kljaić u uvodnoj studiji izvrsno rekonstruirao povijesni kontekst u kojem je Magdić pisao svoje radove. Zahvaljujući tomu Kljaić političke ideje „spušta” s visina „slobodno lebdeće inteligencije” natrag u društvo, jasno naglašavajući da se politike ne oblikuju isključivo u institucijama, nego prije svega u „svijetu života”. A taj je svijet oblikovan političkim idejama. Stoga Magdićeve teze propituje u njihovu odnosu prema idejama i političkom djelovanju Ante Starčevića, Milana Šufflaya, Stjepana Radića, Vladka Mačeka i Josipa Broza Tita. Ističemo da Kljaić to čini sjajno, s naglascima na Magdićevu tumačenju hrvatskoga nacionalnog pitanja, jasno pokazujući zašto je Magdić na kraju svojega idejnog puta prema vlastitom samorazumijevanju postao i ostao veliki pristaša Radićeva hrvatskoga nacionalnog pokreta. To je naravno dvojbeno, to kako netko razumije sebe ne mora odgovarati stvarnom stanju, odnosno tomu kako ga razumiju drugi. Točan odgovor možda će se pronaći u britanskim arhivima u obrazloženju odluke, ako ono uopće postoji, da se Magdića izruči jugoslavenskim komunističkim vlastima.

Knjiga započinje Magdićevim esejom „Na Pacifiku god. 2225”. U njemu tematizira političke ideje Milana Šufflaya, albanologa, odlučnoga zagovornika hrvatske državne samostalnosti i pisca prvih hrvatskih romana znanstvene fantastike. Naslov jednoga od tih romana Magdić je odabrao za naslov svojega eseja. Započeo je prika-